

Ефикасност у алокацији заједничких ресурса

Efficiency in the Allocation of Common Resources

Јована Брашић Стојановић*

Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет

Сажетак: Питање правилне расподеле јавних добара представља један од најважнијих сегмената јавне политике. Приликом анализе начина обезбеђивања две основне врсте економских добара долази се до закључка да је за приватна добра тржиште одличан посредник у њиховом обезбеђивању, док за јавна добра тржиште не може обезбедити понуду. Специфична врста јавних добара јесу заједнички ресурси, те се у раду посебно разматрају проблеми који настају у вези с њиховим коришћењем. Детаљно су истражени заједнички ресурси, њихове карактеристике и фактори који узрокују проблеме у њиховом коришћењу. Посебна пажња у раду посвећена је анализи начина на који држава интервенише с циљем унапређења економске ефикасности, уз обраду појединачних мера које могу бити коришћене ради исправљања алокацијске неефикасности заједничких ресурса.

Кључне речи: јавна добра, заједнички ресурси, државна интервенција, потрошачка накнада, квоте, институционална решења.

Abstract: One of the most important areas of public policy is the issue of the proper allocation of public goods. When analyzing ways of providing two basic types of economic goods, we conclude that for private goods, the market is a great intermediary to provide them, while for the public good the market can't provide an offer. Specific kind of public goods are the shared resources, so the paper looks into the problems that can arise in connection with the use of common resources. The shared resources are specifically explored, and also their characteristics and factors which cause problems in their use. A special attention in the paper is devoted to the question of the way in which the state intervenes to improve economic efficiency, the processing of individual measures, which may be performed to correct the allocative inefficiency of shared resources.

Keywords: public goods, common resources, state intervention, consumer benefits, quotas, institutional solutions.

Увод

Стални привредни развој и рационално управљање ретким ресурсима представљају основне циљеве развоја читавог друштва и полазну основу за очување и унапређење економског благостања. Међутим, будући да се човекови животни захтеви непрекидно увећавају на рачун потенцијала расположивих ресурса, како ове потребе превазилазе интересе појединачних интересних група и попримају општи карактер, јавља се константно изражена неопходност за државном интервенцијом ради ефикасног управљања ограниченим заједничким добрима.

* ✉ brasic.jovana@gmail.com

Основни циљ потрошача јесте максимизација корисности у потрошњи и уживање роба које за њих имају највећу употребну вредност. Све робе за којима постоји тражња могу се сврстати у приватна и јавна добра. Приватна добра се налазе у слободном промету на тржишту, на којем се цене формирају деловањем тржишних снага. Произвођачи робу износе на тржиште, а цена се рачуна калкулацијом свих насталих трошкова у фази њеног стварања, изношења на тржиште и зарачувања одређене зараде за произвођача. Цена која се формира на тржишту јасан је показатељ и произвођачима и потрошачима и у највећој мери оријентише њихово понашање. Међутим, поред тражње за приватним добрима, јавља се тражња и за јавним добрима, за која, због њихових специфичних карактеристика, тржиште као економски механизам није добар посредник. Специфичности у употреби, начину обезбеђења понуде јавних добара, те у начину на који се њима располаже, условљене су одсуством ривалитета у потрошњи и немогућношћу искључења корисника из потрошње, као њиховим основним карактеристикама.

Најбројнија група проблема јавља се у вези с понудом и тражњом за заједничким ресурсима, као посебном врстом јавних добара, код којих постоји ривалитет у потрошњи, али не постоји могућност искључења корисника. Заједнички ресурси јесу добра од значаја за све припаднике једне друштвене заједнице, добра код којих је наглашена потреба коришћења на начин који омогућава задовољење потреба садашњих генерација, али без угрожавања могућности коришћења заједничких ресурса од стране будућих генерација. Стога, користећи се основним научноистраживачким методама, као основни циљ рада постављена је анализа основних карактеристика заједничких ресурса као јавних добара с ограниченим капацитетом, начина њихове расподеле, проблема прекомерног трошења заједничких ресурса, као и мера којима би се могла осигурати ефикасност алокације заједничких ресурса и очување достигнутог нивоа економског благостања.

1. Основне карактеристике заједничких ресурса

Заједнички ресурси јесу добра у општој употреби, намењена коришћењу свих чланова одређене друштвене заједнице. Најзначајнија карактеристика заједничких ресурса јесте то што се односе на скуп ограничених ресурса с неограниченим приступом (Stiglic, 2008, 220). Чињеница да се заједнички ресурси користе слободно и једнако, с циљем очувања и сталног унапређења економског благостања, говори о томе да је у њиховој употреби изразито наглашен јавни интерес (Posavec, 2003, 29). У коришћењу заједничког ресурса нико не сме ометати или онемогућавати другога да га користи уколико се сви корисници њиме служе на уобичајен начин, у складу с његовом наменом (Jelušić, 2009, 151).

У одређењу заједничких ресурса полази се од истовремене заступљености основних особина јавних добара, непостојања ривалитета у потрошњи и

немогућности искључења корисника из њихове употребе. Јавна добра служе за задовољење потреба које су заједничке свим члановима друштва, те се, ради економског благостања, из њихове употребе нико не може искључити (Хрустић, 2006, 15). С друге стране, будући да се нико не може искључити из њиховог коришћења, нико их не може ни присвојити, односно стећи својину над тим добрима. Јавна добра као добра у општој употреби подразумевају коришћење које је заједничко, анонимно, слободно и једнакоправно, начелно бесплатно, и које мора бити у складу с наменом тог добра (Aviani, 2009, 123). У вези с коришћењем добара од општег интереса јавља се и проблем бесплатног корисника (бесплатни јахач, слепи путник, *free rider*). Немогућност и неефикасност правила искључивања чини могућом појаву неплатиша, који ће настојати да користе јавна добра не доприносећи њиховом прибављању (Petak, 2001, 18). Поједини корисници јавних добара нису спремни да за њихово коришћење плате цену, односно избегавају да снесу трошкове уживања у јавним добрима. Такви корисници сматрају да је њихов појединачни допринос обезбеђењу јавних добара мали, тако да није ни важно да ли ће они сносити трошкове (Милошевић и Кулић, 2013, 24). „Слепи путници“ знају да неће бити искључени из коришћења јавног добра, без обзира на то да ли доприносе или не доприносе његовом финансирању (Рапајић, 2012, 964). Имајући у виду управо ове карактеристике јавних добара, заједнички ресурси дефинишу се као специфична врста јавних добара, код којих је посебно наглашена потреба за деловањем државног монопола принуде због значаја који имају за читаву друштвену заједницу. Код заједничких ресурса постоји ривалитет у потрошњи добара, али не постоји могућност искључења појединачних корисника, у чему се и огледа основна разлика између јавних добара и заједничких ресурса. Наиме, док код јавних добара одсуство ривалитета значи да потрошачи приликом употребе јавног добра не конкуришу један другоме, те да се с појавом новог потрошача не умањује ниво корисности за све тренутне и будуће потрошаче, приликом употребе заједничких ресурса потрошачи су међусобно ривали, па повећана употреба заједничког ресурса од стране једног потрошача умањује преосталу корисност. Са све већом потрошњом неког од заједничких ресурса, остаје све мање слободних капацитета за коришћење од стране других корисника, који имају исто право коришћења као лица која га већ троше. По овом својству заједнички ресурси се приближавају приватним добрима, која карактерише ривалитет у потрошњи (Petak, 2009, 198). Ипак, ниједан потрошач не може се искључити из коришћења заједничких ресурса, јер се ова добра троше заједнички од стране више привредних субјеката. Такво својство заједничких ресурса указује нам да постоје добра која заправо имају мешавину карактеристика, односно имају карактеристике и јавних и приватних добара (Holtermann, 1972, 78). Највећи део заједничких ресурса чине природна богатства неопходна за биолошку егзистенцију људи, те се као примери за заједничке ресурсе наводе реке, језера, мора и слични ресурси који су у општој употреби, не

могу бити предмет приватноправних односа и искључени су из грађанскоправног промета, *res extra commercium* (Станковић и Орлић, 2001, 14).

1.1. Фактори који узрокују проблеме у коришћењу заједничких ресурса

У коришћењу заједничких ресурса проблеми су узроковани факторима власништва и вредности заједничких ресурса. Наиме, како су заједнички ресурси добра у општој употреби, намењена коришћењу ради задовољења потреба свих чланова заједнице и остварењу економског благостања, не могу бити у приватној својини. Када би се налазили у приватној својини, радило би се о појединачним ресурсима, код којих постоји конкурентност у потрошњи, јер уколико власник употребљава ресурс за сопствене намене, онда га не преостаје уопште, или се пак смањује обим у којем га могу користити остала лица, а постоји и могућност искључења, јер једино власник ресурса има сва три својинска овлашћења, те ће лако остала лица искључити из потрошње појединачног ресурса. Све додатне трошкове који настану од сваке јединице додатне потрошње појединачног ресурса сносио би власник. Друга могућност јесте да заједнички ресурси буду у јавноправном својинском режиму. Тада би опет постојала конкурентност у потрошњи, јер повећана употреба од стране једног лица умањује обим коришћења за друга лица. Међутим, трошкове који настану повећаном употребом ресурса држава би могла надоместити предвиђањем одређених административних и економских инструмената и мера, којима би се постизала рационалност у коришћењу заједничких ресурса. Како се ради о стварима које су ван промета, које су заједничке свим члановима заједнице, чијом употребом се обезбеђује благостање и задовољство читаве заједнице, постоји могућност примене и трећег својинскоправног режима, према којем би заједнички ресурси заправо били колективна, друштвена својина, те би припадали свим члановима заједнице, без могућности конкретног именовања титулара. Према овом својинском режиму, заједнички ресурси припадали би сваком појединцу у идентичним количинама. Но, како се не би могао одредити власник ствари, изостаје и могућност утврђивања лица која би носила одговорност и трошкове употребе заједничких ресурса.

Најприхватљивије решење јесте да држава поседује заједничке ресурсе, односно ситуација да су заједнички ресурси у јавноправном режиму, те да их финансира и обезбеђује државни апарат. Ради рационалног трошења заједничких ресурса, држава делује индиректно, усмерава кориснике у њиховом трошењу, регулативом предвиђа одређене износе који морају бити плаћени, одређене количине које могу бити потрошене, начине на које се могу трошити заједнички ресурси и тако заправо делујући на корисника, утиче на то да понуда и тражња за заједничким ресурсима стално буду у еквилибријумском нивоу.

Други проблем код заједничких ресурса јесте проблем утврђивања њихове вредности. Како су заједнички ресурси ствари које се налазе ван промета, то

значи да се не налазе на тржишту, те да се њихова вредност не може утврдити деловањем тржишних механизма, утврђивањем цене и мерењем количине. Употребна вредност заједничких ресурса је велика јер задовољавају заједничке потребе, колективне, али је готово немогуће утврдити њихову вредност утврђивањем утрошених фактора производње у процесу њиховог настанка. Такође, веома је тешко измерити тачну количину заједничких ресурса коју су потрошили сви чланови заједнице, а још је теже утврдити количину коју је потрошио један члан заједнице. Како није могуће утврдити њихову вредност, није могуће утврдити ни оптимални ниво потрошње. Код заједничких ресурса не постоји механизам за исказивање вредносних судова о њима, који би омогућавао да се одреде цене које одговарају приватним потребама (Хрустић, 2005, 16).

1.2. Проблем неефикасног коришћења заједничких ресурса

Реткост, оскудност и ограниченост јесу најзначајније особине заједничких ресурса, које се готово увек налазе у сржи економских проблема. Наиме, с једне стране налазе се ограничени заједнички ресурси, а с друге стално растуће, неограничене потребе чланова заједнице, које је неопходно задовољити (Дашић, Пурић и Тодоровић 2006, 6). Чињеница је да сва лица не конзумирају заједничке ресурсе у идентичним количинама и да повећана потрошња једног лица умањује расположиве количине заједничких ресурса за друга лица (Holtermann, 1972, 81). Њихово бесплатно коришћење ствара подстицаје за економски неефикасно понашање, што доводи до неправилне алокације заједничких ресурса, односно до њиховог нерационалног коришћења, чиме се умањује економско благостање. Коришћење добара без намерења трошкова који настају њиховом употребом за последицу има трошкове настале другим лицима, смањену количину расположивих ресурса и себично понашање лица која су заједнички ресурс користила. Како у економији нема бесплатног ручка и све оно што се поједе данас, сутра мора да се плати, долази се до ситуације у којој у наредном периоду нема ресурса који су на располагању ни члану заједнице који их неекономично користи, ни преосталим члановима заједнице. Трошење ресурса без улагања у њихово обнављање и очување доводи до умањења акумулираног природног и друштвеног богатства, што се одражава и на умањење економског благостања.

Ефикасно функционисање тржишне привреде претпоставља да трошак коришћења заједничких ресурса треба да буде исказан одговарајућом тржишном ценом, која би требало да изврши такву његову расподелу која ће довести до коришћења ресурса у оптималним количинама. Међутим, код заједничких ресурса принцип економске ефикасности не делује, пошто није одређена њихова цена. Околност да таква цена не постоји често утиче на то да корисник не води довољно рачуна о њиховој употреби, већ прекомерно троши оскудне ресурсе. У таквим ситуацијама долази до екстернализације интерних трошкова, односно до

преваљивања трошкова који би се иначе могли приписати појединцу, на целу друштвену заједницу (Илић-Попов, 2000, 28). С друге стране, ради одржања економског благостања, екстерни трошкови настали бесплатним коришћењем заједничких ресурса морају се интернализovati како би се избегло њихово преношење на целу друштвену заједницу, као и на будуће генерације (Поповић, 1997, 9). Да би се ризик доношења погрешних одлука корисника заједничких ресурса и неизвесност у њиховој реализацији свели на минимум, морају се познавати проблеми који се јављају и њихова могућа решења (Савковић, 2006, 5). Коришћење би требало да буде ограничено до оног нивоа када су маргиналне користи за друштвену заједницу једнаке маргиналним трошковима. Тачка у којој се маргинални трошкови изједначавају с маргиналним користима јесте тачка у којој је постигнут оптимум у потрошњи заједничких ресурса.

2. Државна интервенција ради постизања ефикасности у потрошњи заједничких ресурса

Штетне последице које могу да настану прекомерним коришћењем заједничких ресурса могу бити различите. Стога се као круцијално поставља питање: Да ли се одговарајућим регулаторним правилима, односно инструментима који делују ван тржишта, може контролисати умерена употреба заједничких ресурса, која ће појединцу и друштвеној заједници пружити уживање њихове употребне вредности, али и спречити потенцијалне неефикасности у њиховој алокацији? Ради очувања економског благостања и постизања рационалности у потрошњи заједничких ресурса, предвиђени су одређени инструменти и мере, при чему сваки од њих, поред свих предности које има, испољава и одређене недостатке. Таква ситуација указује на чињеницу да ни држава својом интервенцијом није успела у потпуности да реши проблем ефикасности у употреби заједничких ресурса.

Административни инструменти имају истакнуту улогу у усмеравању ка рационалном коришћењу заједничких ресурса. У групу административних мера спадају различите забране, ограничења, дозволе (Илић-Попов, 2000, 63). Значај административних инструмената јесте могућност да се њиховом применом заиста постигну постављени циљеви и обезбеде стандарди у употреби заједничких ресурса, уз претпоставку да су изабране праве мере, да су циљеви које држава настоји да постигне прави, да држава располаже адекватним информацијама, да нема злоупотреба од стране представника државе (Илић-Попов, 2000, 64). У противном, ефекти које стварају административни инструменти могу бити лошији него да уплитања државе уопште није било. Административни инструменти стварају обавезу појединачним корисницима да се понашају на тачно прописани начин, односно забрањују сваку активност која није у складу с постављеним стандардима коришћења заједничких ресурса.

Алокацијска неефикасност заједничких ресурса на макроекономском нивоу може се боље постићи применом економских инструмената него

различитих административних мера. У случају примене административних мера, за државне органе је неопходно да располажу врло детаљним информацијама о насталим индивидуалним трошковима, склоностима у потрошњи, као и о појединим другим околностима које обележавају појединачне потрошаче. Код економских инструмената такве информације нису потребне. Ипак, и административни инструменти претпостављају одређену дозу принуде захтевом за прецизирањем јасних критеријума на основу којих је могуће утврдити испуњење постављених обавеза.

Како се заједнички ресурси не могу алоцирати добровољном разменом на тржишту, у поступак обезбеђења заједничких ресурса укључује се држава, која легално може деловати својим монополом силе у процесу финансирања заједничких ресурса. Циљ који је потребно постићи коришћењем државних полуга јесте проналажење решења за прекомерно коришћење заједничких ресурса. Тада држава уместо благих административних инструмената користи економске инструменте, покушавајући да умањи тржишне недостатке. Чињеницу да се управљање заједничким ресурсима препушта држави не треба схватити као разлог да се напусти тржишна привреда, јер упркос свим недостацима, тржиште и даље представља најсавршенији механизам алокације економских ресурса. Мере државе представљају покушај да се спречи прекомерно трошење заједничких ресурса с обзиром на то да се углавном ради о добрима која настају деловањем природе без садејства човека, те да се споро обнављају, или се чак ради о необновљивим природним ресурсима. Међутим, ни тада улога државе не мора нужно водити већој ефикасности.

Наплаћивање коришћења заједничких ресурса посредством потрошачких накнада и концесија. Један од механизма посредством којих држава делује у циљу расподеле заједничких ресурса на ефикасан начин, јесу накнаде. Држава може прописати одређене износе који се морају платити како би била омогућена употреба заједничког ресурса. Износ накнаде који је потребно наплаћивати јесте онај износ који доводи до оптималног нивоа коришћења заједничког ресурса. Проблеми који се јављају у вези с коришћењем накнада као државних механизма за решавање проблема прекомерног трошења заједничких ресурса јесу: коме треба наплаћивати накнаду, у којим износима, као и да ли сва лица треба да плаћају једнаке износе накнада.

У појединим правним системима ради убирања накнаде од корисника заједничких ресурса држава одобрава концесије, дајући право коришћења заједничких ресурса уз обавезу плаћања за њихову експлоатацију. Тада се проблем коме наплаћивати накнаду за употребу заједничких ресурса решава селекцијом лица с којима ће држава закључити уговор о концесији. Појам концесије у домаћем праву одређен је Законом о јавно-приватном

партнерству и концесијама. Јавно-приватно партнерство јесте вид сарадње између државе и приватног партнера, којим се омогућава економичније и делотворније обезбеђивање добара од општег интереса. Ради се о дугорочној сарадњи између јавног и приватног партнера, с циљем ефикасног обезбеђивања добара од јавног значаја, али и могућности контроле у начину обезбеђивања добара, као и наплате накнада за коришћење заједничких ресурса, које приватни партнер користи из профитних разлога. Сарадња између јавног и приватног партнера остварује се уговорима о јавно-приватном партнерству или уговорима о концесији. Одредбама закона концесија је одређена као уговор између јавног и приватног партнера ради комерцијалног коришћења природног богатства, добара у општој употреби и делатности од општег интереса, које јавно тело уступа домаћем или страном лицу, на одређено време, под прописаним условима, уз плаћање концесионе накнаде у сталном или варијабилном износу (Закон о јавно-приватном партнерству и концесијама, члан 10). Давањем заједничког ресурса на посебну употребу, односно коришћење путем концесије, друге особе се могу делимично или потпуно искључити из употребе, односно коришћења тог заједничког ресурса (Jelušić, 2009, 161).

Накнада је принудно, законским прописима уведено, али иницијативом обвезника засновано плаћање у корист државе, ради омогућавања коришћења добара у општој употреби, односно природног богатства (Илић-Попов, 2000, 107). Прописивањем накнаде, сва лица која немају намеру да плате коришћење заједничког ресурса бивају искључена из његове употребе, чиме се додатно подстиче економиност и рационалност приликом његовог коришћења (Jelušić, 2009, 162). Иако накнада представља цену за коришћење заједничког ресурса, овде није реч о цени која се слободно формира на тржишту, већ о административној цени, коју једнострано утврђују државни органи, односно организације којима су поверена вршења јавних овлашћења (Илић-Попов, 2000, 107). Висина ове накнаде зависи од трошкова који су узроковани коришћењем заједничког ресурса. То могу бити накнаде за коришћење воде, шума, земљишта, рудног блага, за загађење воде. Накнада за коришћење често се сматра правичним начином убирања прихода, пошто они који највише уживају у некој погодности коју обезбеђује јавни сектор, највише и плаћају, што у случају заједничких ресурса може добро функционисати јер се ради о конкурентној потрошњи (Stiglic, 2008, 129).

Квантитативни инструменти државе ради обезбеђења ефикасне алокације заједничких ресурса. Квантитативним инструментима држава делује на кориснике настојећи да обезбеди ефикасно коришћење заједничких ресурса контролисањем количине заједничког ресурса коју троше појединачни корисници. Посебно значајан квантитативни инструмент посредством којег држава настоји да омогући рационалну и крајње штедљиву

употребу заједничких ресурса јесу квоте. Квотама се прописује тачно одређена количина заједничких ресурса која може бити потрошена у одређеном периоду, чиме се ресурс алоцира тако да га сва лица могу користити у одређеним количинама. Наиме, уколико би се ресурси неограничено трошили, без старања о њиховом обнављању, долазило би до постепеног умањења природног богатства и на крају до потпуне истрошености ресурса. Квоте су дозвољени обим коришћења за сваког појединачног корисника, односно онај обим у коришћењу који потрошач не сме прекорачити (Беговић, Лабус и Јовановић, 2008, 323). Међутим, и приликом утврђивања квота јавља се информациони проблем утврђивања оптималне количине коришћења ресурса. Држава не може знати склоности и преференције сваког појединачног потрошача, не може знати ни колика је расположива укупна количина појединих ресурса, па у односу на њу, колико је то сразмерно учешће у заједничком ресурсу које може бити потрошено у одређеном периоду а да се обезбеди успостављање равнотеже и постизање ефикасности у његовој употреби.

Уколико би се одредила тачна количина ресурса за сваког појединачног корисника, може доћи до ситуације да је одређеним потрошачима ради задовољења потреба неопходна већа количина ресурса, док други уопште немају намеру да га користе. Поставља се питање да ли би била могућа размена, односно преусмеравање употребе тог ресурса између појединих потрошача, тако да се ипак потроше све прописане дозвољене квоте, не прелази максимална количина ресурса који може бити утрошен у одређеном периоду, али да га не троше само лица којима је додељена квота, већ и друга лица са исказаним потребама.

Ограничавање приступа одређеном ресурсу. Посредством монопола принуде и бројних регулаторних мера које јој стоје на располагању, држава може правним актима ограничити приступ заједничком ресурсу за одређену групу лица. Како се припадност ресурса једној заједници одређује на основу територијалног принципа, држава може ограничити употребу ресурса који се налазе у оквирима њених граница за сва лица која нису домаћи држављани. Тиме се омогућава коришћење само домаћим држављанима или лицима која су становници одређене уже територије, пошто се ова надлежност може делегирати и на уже територијалне јединице, локалне заједнице и јединице територијалне аутономије на чијој се територији налази ресурс. За субјекте са седиштем у држави која полаже ексклузивно право на заједнички ресурс, остаје могућност његовог слободног коришћења. На овај начин се не постиже контрола у коришћењу ресурса, јер нема праћења потрошње чак ни уколико се ради о корисницима заједничких ресурса који су домаћи држављани, те произлази да је ова мера један од слабијих механизма регулисања ефикасне алокације заједничких ресурса.

У појединим ситуацијама држава би могла за стране држављане прописати квоте или накнаде које би били обавезни да плате у комбинацији с овом мером, чиме би се додатно осигурала и постигла рационална потрошња. Предвиђајући ограничења у коришћењу заједничких ресурса за стране држављане, држава штити свој суверенитет у једном од најосетљивијих питања.

Институционална решења. Главни фактор који води проблему „слепог путника“ и нерационалној употреби заједничких ресурса, јесте проблем власништва. Непостојање својинских права над ствари која се искоришћава, троши, чија се вредност умањује, а да се ритом не чува, не обнавља, не води рачуна о томе има ли је и хоће ли је бити у довољној количини, води неефикасном трошењу заједничких ресурса. Заједнички ресурси јесу ствари ван промета и не могу се наћи на тржишту, посредством чијих снага би се одредила њихова цена. С друге стране, масовно коришћење заједничких ресурса без плаћања трошкова насталих поводом одржавања, чувања, обнављања ресурса, доводи до питања да ли би заједнички ресурси требало да буду у приватној или у колективној својини, те ко може убирати ренту од експлоатације заједничког ресурса ради економске ефикасности. Најпогоднији својински облик за заједничке ресурсе била би јавна својина, када се наплатом ренте од стране државе може обезбедити неопходна количина заједничких ресурса, њихово очување и одржавање.

3. Оцена мера које могу бити коришћене ради ефикасне расподеле заједничких ресурса

Савремена теорија је већ одавно као општи принцип усвојила интервенционизам државе, приступ да држава креирањем и спровођењем економске политике у одређеној мери регулише економске и друштвене токове кретања (Хрустић, 2005, 797). Основни циљ који се настоји постићи деловањем на коришћење заједничких ресурса јесте остварена равнотежа између понуде и тражње, што је тачка у којој је друштвено благостање максимизирао. Економско благостање могуће је постићи само ефикасном локацијом заједничких ресурса и наплатом сразмерно преференцијала потрошача према заједничком ресурсу.

Свака мера коју држава користи у процесу обезбеђења заједничких ресурса и њиховог очувања има предности и недостатке. Идеално решење не постоји, и чак ни државна интервенција не може довести до оптимума у потрошњи, односно до правилне и праведне расподеле заједничких ресурса. То значи да и даље треба радити на проналажењу нових и усавршавању постојећих механизма и мера како би се обезбедила економска ефикасност. Као нарочити недостаци државних мера истичу се проблеми у утврђивању оптималних износа накнаде и оптималне количине намењене трошењу. Посебан недостатак накнада јесте узроковање недовољне потрошње и стварање трансакционих трошкова управљања системом накнада, односно трошкова који настају како у поступку одређивања накнада, тако и у поступку њиховог убирања, док је њихова

најважнија предност чињеница да лица која уживају користи, носе и трошкове (Stiglitz, 2008, 140). Дobar вид решења јесте коришћење концесија као механизма не само за решавање проблема који настају у коришћењу заједничких ресурса већ и као механизма који може деловати подстицајно за привлачење нових инвеститора, те самим тим утицати и на привредни развој и економско благостање земље. Међутим, оно што постаје проблем јесте праћење колико се уговорне одредбе о додели концесија заиста поштују. Значајна мера јесу и квоте, којима се постиже умањење трансакционих трошкова који настају сваком употребом заједничких ресурса. С друге стране, поред проблема који се манифестује недостатком информација о потребама потрошача, одређивање квота поједине кориснике наводи на недовољну, а поједине на прекомерну потрошњу. Најчешће су ситуације да се решењем институционалних проблема подстиче и решавање проблема у алокацији заједничких ресурса.

Мере државе би требало да помогну друштвеној заједници да лакше сноси терет прекомерне употребе заједничких ресурса, која настаје њиховим неправилним коришћењем, односно себичним понашањем појединачних корисника. Државна интервенција би требало да мотивише појединачне кориснике да промене своје понашање у жељеном правцу и правцу поштовања стандарда неопходних за ефикасност употребе и економско благостање. С друге стране, ниједна од поменутих мера није у потпуности отклонила проблеме који су настајали приликом коришћења заједничких ресурса. Поред предности које доноси мера државне политике, она са собом носи и недостатке, те једино чему може водити јесте ублажавање проблема. То омогућава да појединци у држави задовољавају своје потребе употребом јавних добара и уживањем одговарајућих услуга (Кулић, 2010, 30).

Закључак

Као ствари у општој употреби, заједнички ресурси јесу специфична врста јавних добара, намењена једнаком коришћењу од стране свих припадника друштвене заједнице. Основна економска својства заједничких ресурса јесу немогућност искључења корисника из њихове употребе, с једне, али и постојање ривалитета у потрошњи, с друге стране. Оваква својства стварају подстицаје за појаву неплатиша, за прекомерним трошењем, што све води неефикасној алокацији ресурса. Значај који заједнички ресурси имају у друштву захтева посебан правни режим којем ће бити подвргнути, као и посебна правила како би се осигурале њихова трајност и општа доступност.

Постоји читав сет мера за обезбеђење ефикасне алокације заједничких ресурса, почевши од наплаћивања накнада за њихово коришћење и концесија, квота и других количинских ограничења, преко ограничења и забрана приступа, до решења институционалних питања. Свака од ових мера, поред предности које има и значаја за управљање заједничким ресурсима, носи и недостатке на основу

чијег се присуства закључује да идеална мера за отклањање проблема прекомерног трошења заједничких ресурса не постоји. Ипак, с обзиром на то да је људима неопходно све више заједничких ресурса због стално растућих потреба и повећања броја становника, уколико се раст потреба и стопе потрошње не би усагласили, настала би опасност од значајног нарушавања глобалне природне равнотеже, с далекосежним последицама. Стога, иако не отклањају проблеме у употреби заједничких ресурса у потпуности, државне мере их константно смањују, тежећи ка оптималном нивоу потрошње.

Литература

- Aviani, D. (2009). Zasebno korištenje opće-uporabljivih dobara u Hrvatskoj: dometi i ograničenja. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, год. 46, 1/2009, 123–150.
- Беговић, Б., Лабус, М., Јовановић, А. (2008). Економија за правнике. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Издавачки сектор.
- Илић-Попов, Г. (2000). Еколошки порези. Београд: Центар за публикације Правног факултета Београд.
- Holtermann, S. E. (1972). Externalities and public goods. *Economica, New Series*, 39(153), 78–87.
- Хрустић, Х. (2005). (Пре)расподела као јавно добро. *Правни живот*, 54(494), бр. 10/2005, 797–801.
- Хрустић, Х. (2006). Јавне финансије. Нови Сад: Факултет за услужни бизнис.
- Jelušić, M. (2009). Javno vlasništvo u pravnom sustavu Republike Hrvatske. Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, год. 46, бр. 1/2009, 151–165.
- Кулић, М. (2010). Јавне финансије. Београд: Мегатренд универзитет.
- Mankiw, G. (2006). *Osnove ekonomije*. Zagreb: МАТЕ.
- Милошевић, Г., Кулић, М. (2013). Јавне финансије. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Petak, Z. (2001). Javna dobra i političko odlučivanje. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Petak, Z. (2009). Je li obrazovanje javno dobro?. *Revija socijalne politike*, год. 16, бр. 2/2009, 198–199.
- Поповић, Д. (1997). Наука о порезима и пореско право. Београд: Савремена администрација.
- Posavec, Z. (2003). Političke stranke i javno dobro. *Politička misao*, год. 40, бр. 2/2003, 21–31.

Рапајић, М. (2012). Јавна добра и услуге пројектног финансирања. Право и услуге, Крагујевац: Правни факултет Крагујевац, Институт за правне и друштвене науке, 961–978.

Савковић, Р. (2006). Економија, основи. Београд: Научна књига нова.

Станковић, О., Орлић, М. (2001). Стварно право. Београд: Номос.

Stiglic, Dz. (2008). Економја јавног сектора. Београд: Економски факултет Београд.

Стојановић, С. (2005). Фискални федерализам. Београд: Институт за упоредно право, Центар за антиратну акцију.

Устав Републике Србије (Службени гласник РС, бр. 98/06).

Закон о јавно-приватном партнерству и концесијама РС (Службени гласник РС, бр. 88/11).

Закон о јавној својини (Службени гласник РС, бр. 72/11, 88/13 и 105/14).

Résumé

Shared resources are defined as a specific kind of public goods for which there is a rivalry in consumption, on the one hand, and the inability to disconnect from the use of shared resources on the other. Bearing in mind these characteristics of shared resources and the fact that they can be used by all members in the community, excessive use of shared resources occurs as a special problem. In order to achieve rational consumption and reduce the inefficiency of the allocation of shared resources, the state operates its mechanisms and measures. There is a whole set of measures for ensuring efficient allocation of shared resources, starting from charging fees for their use and concessions, quotas and other quantitative restrictions, from limits and restrictions of the access to the solutions of institutional issues. Each of these measures, additionally to the benefits it has and brings to the management of shared resources, bears disadvantages as well, based on which presence of the ideal measures to the remedy of the problem of excessive spending of shared resource does not exist are concluded. However, given that people needed more shared resources for the ever growing demands and the population increase, if the growth rates of consumption and demand are not agreed, there would be a risk of significant distortion of global natural balance with far-reaching consequences. Therefore, although not eliminating problems in the use of common resources fully, state measures are continually striving to reduce them to the optimal level of consumption.